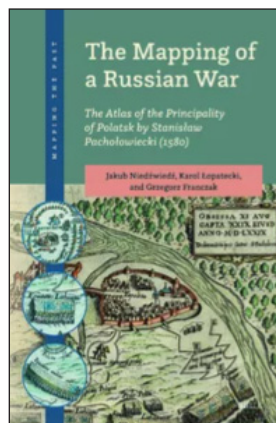

Jakub Niedźwiedź, Karol Łopatecki, Grzegorz Franczak: *The Mapping of a Russian War. The Atlas of the Principality of Polatsk by Stanisław Pacholowiecki (1580)*, Brill Leiden, Boston 2025, ss. 209, mapy

Monografia *The Mapping of a Russian War. The Atlas of the Principality of Polatsk by Stanisław Pacholowiecki (1580)*, autorstwa Jakuba Niedźwiedzia, Karola Łopateckiego i Grzegorza Franczaka, stanowi fundamentalne, przekrojowe i krytyczne studium jednego z najważniejszych źródeł kartograficznych związanych z kampanią połocką króla Stefana Batorego z 1579 r. Dzieło to, opublikowane w Rzymie w 1580 r. przez Giovanniego Battistę Cavalieriego (de' Cavalleriis), jest traktowane przez Autorów nie tylko jako zabytek kartograficzny, ale przede wszystkim jako kluczowy element propagandy politycznej realizowanej przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów, prowadzonej w celu legitymizacji zwycięstwa Batorego nad Moskwą na arenie międzynarodowej. Recenzowana książka jest w przeważającej mierze rozszerzoną, zmodyfikowaną i kompleksowo zredagowaną pod kątem wprowadzenia do obiegu międzynarodowego wersją wcześniej opublikowanych artykułów w języku polskim w czasopiśmie „Terminus” w latach 2017 i 2021¹. Podział monografii na trzy główne części (*Atlas*, *Aspekty militarne* oraz *Propaganda, polityka i konstrukcja wiedzy*) świadczy o zastosowaniu interdyscyplinarnej metodologii, która sugeruje przekroczenie tradycyjnych ram obowiązujących w studiach z zakresu historii kartografii.

Przedmiotem właściwej analizy jest cykl ośmiu rycin, z których dwie to duże mapy, a sześć to mniejsze widoki zdobytych fortec: *Descriptio Ducatus Polocensis*, *Obsidio*

et expugnatio munitissimae arcis Polocensis, oraz plany zamków Kaziany, Krasny, Sitna, Sokol, Suša i Turoŭlia. Choć mniejsze widoki nie są podpisane przez Stanisława Pacholowieckiego, to sposób rysowania sugeruje jego autorstwo, przynajmniej w zakresie kopiowania wcześniejszych szkiców. Autorzy wnikliwie odnoszą się do dotychczasowego stanu badań; wskazują na konieczność ponownej krytycznej oceny zabytków kartograficznych, ponieważ wcześniejsze analizy – zwłaszcza te prowadzone przez Karola Buczka – opierały się na niedokładnych dziewiętnastowiecznych przedrukach *Atlasu*. Krytyka ta, zapoczątkowana już przez Mieczysława Gębarowicza², jest kluczowym punktem wyjścia dla opisywanej tu monografii (s. 25).

Książka wprowadza i demonstruje skuteczność filologicznej analizy (*philology of*

¹ Na przykład: J. Niedźwiedź, *The Atlas of the Principality of Polatsk – an Introduction*, „Terminus”, 19, 2017, 1 (42), s. 19–36; G. Franczak, „Atlas Księstwa Połockiego” Stanisława Pacholowieckiego z 1580 roku – transkrypcja i przekład, „Terminus”, 19, 2017, 1 (42), s. 61–74; K. Łopatecki, *Ocena wiarygodności źródeł kartograficznych prezentujących oblężenie Połocka z 1579 roku*, „Terminus”, 19, 2017, 4 (45), s. 759–795; G. Franczak, *Filologia mapy. Badanie dawnej kartografii metodą krytyki tekstu na przykładzie toponimii mapy Księstwa Połockiego S. Pacholowieckiego z 1580 roku*, „Terminus”, 19, 2017, 1 (42), s. 193–252.

² M. Gębarowicz, *Początki malarstwa historycznego w Polsce*, Wrocław 1981.

a map) (s. 45). Podejście to, koncentrujące się szczególnie na onomastyce, pozwala na traktowanie toponimii jako „najtrwalszego dziedzictwa *Atlasu*” (s. 44–45). Poprzez analizę toponimów Autorzy śledzą filiację map i udowadniają, że mapa Pachołowieckiego była kluczowym źródłem dla późniejszej kartografii europejskiej. Wskazują, że obraz geograficzny księstwa połockiego, z bogactwem nazw wcześniej nieobecnych na mapach, został przeniesiony do atlasów Macieja Strubicza (1589), Gerarda Mercatora (1595) czy słynnej mapy radziwiłłowskiej (1613). Przykładowo, badający *Atlas* wcześniej Stanisław Alexandrowicz zauważył, że Tomasz Makowski (autor mapy radziwiłłowskiej) wykorzystał mapę Pachołowieckiego w sposób ewidentnie krytyczny, poprawiając nazwy zniekształcone przez sztycharza. Mimo to 33 z 40 miejscowości na tej części mapy Makowskiego pochodziło od Pachołowieckiego (s. 52, przyp. 31).

Część druga monografii analizuje *Atlas* pod kątem jego praktycznej wartości militarnej i uznaje go za mapę operacyjną. Mimo pewnych nieścisłości (jak błędne umiejscowienie Dżisny na prawym brzegu Dźwiny) Pachołowiecki zapewniał dość szczegółowy przegląd skomplikowanej sieci wodnej i osadniczej terenu działań wojennych. Jego mapy wykorzystywały arbitralną definicję mili, prawdopodobnie odpowiadającą *mila communis* (ok. 5,6 km), choć ówczesne miary odległości były niestabilne i często zależały od subiektywnego poczucia przestrzeni (4000, 4500 lub 5000 kroków).

Autorzy dowodzą, że cykl ośmiu rycin był traktowany jako jednolita kompozycja kartograficzna (s. 7). Spójność ta była celowa, a elementy krajobrazu i umocnienia z planów poszczególnych zamków (np. Turoŭlia) były włączone do dużej mapy księstwa połockiego. Monografia szczegółowo porównuje plan oblężenia Połocka z rysunkiem Paulusa zum Thurn. Obalając opinię Stanisława Alexandrowicza, który uważał plan zum Thurna za

bardziej wiarygodny, Autorzy argumentują, że plan Pachołowieckiego jest najbardziej precyzyjnym i wiarygodnym źródłem kartograficznym, jeśli chodzi o odwzorowanie fortyfikacji Połocka z 1579 r., co potwierdza zgodność z planami z połowy XVII w. Rycina precyzyjnie ukazuje rozmieszczenie obozów sił królewskich – polskiego, litewskiego, węgierskiego i niemieckiego, jak również obozu ochotników. Wskazano także na użycie emblematów heraldycznych na chorągwiach, w tym na obecność węgierskiej kawalerii (w ramach sił Batorego), smoka Sforzów używanego przez królową Annę Jagiellonkę oraz słupów Giedymina (s. 99). Ponadto monografia dostarcza dowodów na to, że mapy były wykorzystywane w planowaniu taktycznym. Autorzy powołują się tu na list nuncjusza Giovanniego Andrei Caligario z lutego 1580 r., który informował, że biskup płocki Piotr Dunin Wolski otrzymał „wszystkie rysunki fortec” i „sposób i porządek oblężenia Połocka” (s. 91). Plan oblężenia Połocka posłużył także jako inspiracja dla tekstu Basiliusa Hyacinthiusa z Wilna, *Panegyricus in excidium Polocense* (1580), który opisywał rozmieszczenie wojsk. Kluczową tezę pracy jest rola *Atlasu* jako elementu polskiej szesnastowiecznej propagandy wojennej (s. 115). Wydanie to miało za zadanie uzasadnić zwycięstwo Batorego, skierowane było głównie do elity kulturalnej i politycznej w Europie.

Autorzy analizują *Atlas* w kontekście renesansowych gatunków tekstualnych – chorografii i emblematyki. W górnym lewym rogu mapy Pachołowieckiego znajduje się obszerna legenda, która przedstawia historię Połocka w duchu chorografii, opierając się na antycznych zasadach pochwały miast (s. 133). Tekst ten legitymizował panowanie Rzeczypospolitej, podkreślając historyczną przynależność księstwa połockiego do Wielkiego Księstwa Litewskiego od końca XIV w. Był to bezpośredni kontrargument wobec roszczeń Iwana Groźnego, który również

powoływał się na pochodzenie od kniazów połockich. Tytuł *Polotia recepta* (Połock odzyskany/przyjęty) stał się toponimem o cechach propagandowych. W prawym górnym rogu mapy umieszczono herb Rzeczypospolitej z herbem Stefana Batorego (Orzeł i Pogoń z Sercem Węgierskim) oraz epigram Tomasza Tretera. Ten element jest interpretowany jako *stemma*, czyli heraldyczna odmiana emblematu. Wiersz Tretera wzywa Batorego do zdeptania „wroga imienia rzymskiego” i szerzenia „wiary Chrystusa”, co kreuje Batorego na obrońcę katolicyzmu i wielkiego wojownika walczącego przeciw schizmatykom – Moskwie.

Autorzy uznają *Atlas* Pacholowieckiego za pierwszy polski atlas, ponieważ został pomyślany i wydrukowany jako spójny zestaw map i widoków, odzwierciedlający całe terytorium księstwa połockiego z różnych perspektyw (mapa regionu, plan stolicy, widoki zamków) (s. 7). Publikacja ta mogła być inspirowana zarówno *Theatrum orbis terrarum* Abrahama Orteliusa, jak i kolekcjami graficznymi Antonia Lafreriego w Rzymie. Monografia jasno ukazuje, że *Atlas* był częścią zorganizowanego i zsynchronizowanego wysiłku propagandowego kancelarii kanclerza Jana Zamoyskiego. Działania te obejmowały wydanie łacińskich edyktów królewskich, mowy Andrzeja Patrycego Nideckiego oraz wiersze Jana Kochanowskiego (*Ode de expugnatione Polottei* i *O wzięciu Połocka*), z których ten ostatni prawdopodobnie również czerpał inspirację z planów Pacholowieckiego.

Warto dodać, że Autorzy omówili także długofalowe dziedzictwo map Pacholowieckiego. Wskazali, że informacje

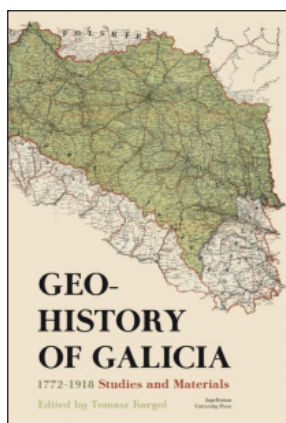
wprowadzone przez niego zostały przejęte później przez Strubicza, Mercatora i Makowskiego, stając się standardem w europejskim obrazie geograficznym pogranicza polsko-litewsko-moskiewskiego. O długofalowej recepcji mapy może także świadczyć to, że fragment *Atlasu* został uwieczniony na słynnym obrazie Jana Matejki *Batory pod Pskowem* (1872), na którym jest studiowany przez księcia Konstantego Wasyla Ostrońskiego. Co więcej, rycina Pacholowieckiego (widok oblężonego Połocka) była wykorzystywana do celów propagandowych na Białorusi w czasach nowoczesnych. Przykładem są monety okolicznościowe Narodowego Banku Białorusi z 1998 i 2015 r., przedstawiające historyczne miasto Połock.

Monografia *The Mapping of a Russian War* jest dziełem o wyjątkowej wartości badawczej. Autorzy nie tylko dokonują niezbędnej korekty ustaleń wcześniejszych historyków kartografii, podpierając się nowymi narzędziami analitycznymi, ale także w sposób innowacyjny umieszczają kartografię w kontekście retorycznym, politycznym i wojskowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów w dobie renesansu. Uznanie *Atlasu* Pacholowieckiego za pierwszy polski atlas i synkretyczny tekst propagandowy, łączący chorografię, emblematykę i strategię wojskową, stanowi istotne przewartościowanie jego miejsca w historii kultury i wiedzy geograficznej. Słusznie więc stanowisko Autorów zostaje pokazane międzynarodowym odbiorcom. ■

Tomasz Związek
(Warszawa)

Geohistory of Galicia 1772–1918: Studies and Materials, edited by Tomasz Kargol, translated by Krzysztof Barnaś, Jagiellonian University Press, Kraków, 2024, 431 pp., list of illustrations

This valuable book is the first work of its kind dealing with the former Habsburg province of Galicia. It reviews a range of

sources available for those who wish to work on the region's geohistory, that is, history with a firm geographical/spatial grounding. It also shows, via case studies, how one might undertake such research. One might call the book a must-read for those considering research in Galician geohistory and other related disciplines, such as environmental history.

The introduction provides a thorough overview of the history of the term geohistory and the relevant extant Polish literature, beginning with the study of natural disasters in the interwar period. Other topics covered include (among others) the natural environment, climate and crop failures, changes in the landscape, rivers and forests, as well as the literature connected with travel and tourism.

An initial substantial chapter by the volume's editor, Tomasz Kargol, provides an excellent, systematic, up-to-date guide to pertinent sources in Galician geohistory in Polish, Ukrainian, and Austrian

archives as well as in published form. The author divides his sources into three categories. At 40 pages in length, written sources – further subdivided by category – comprise the bulk of the chapter. The author also covers cartography (12 pages; several important maps are noted as now being available online) and iconography (especially photographs; 4 pages). With its 10-page bibliography, this chapter alone is worth the price of the book.

It is not a stand-alone chapter, however. In three places in his chapter, Kargol defers to the coverage elsewhere in the book. One of these concerns the use of the press, its advantages and pitfalls, which is the focus of Adam Świątek's thoughtful chapter, which examines more than just the Polish-language press. Likewise, it is Łukasz Jewuła who deals with descriptions of Galicia by Polish and German travelers in the late 18th and early 19th century. Featured are German-language accounts by Franz Kratter, Baltazar Hacquet, Joseph Rohrer, Karl Feyerabend, Sameul Bredeztzky, and their Polish counterparts by Ewaryst Kuropatnicki, Stanisław Staszic, and Maciej Bogusz Stęczyński. There are also two chapters on Austrian land surveys. In addition to his assessment of the sources, Krzysztof Ślusarek demonstrates how tax documents and property inventories can be used to reconstruct the geographical space of Zabolotiv/Zabłotów, in eastern Galicia. Second, an extensive chapter by Daniel Krzysztof Nowak uses data from the Josephinian Land Survey (second half of the 1780s) on the Dukla district to demonstrate how soil type and natural conditions determined the profitability of a given piece of land. While religious denomination played no role in

determining agricultural outcomes, the Greek Catholic population, historically settled on less profitable land under Wallachian law, faced the consequences of that settlement.

In another informative chapter, Krzysztof Ostafin and Jarosław Działek examine medium-scale (1:25,000–1:200,000) topographic and economic maps produced, in the main for military purposes, at different moments during the history of Galicia, beginning with the so called Mieg's map (Josephinian Land Survey), which gives one a starting point from the beginning of the partition period, through the photogrammetrical Fourth Military Survey (1896–1915). Most of these maps are available online. This chapter should be read in conjunction with the cartographic section of Kargol's chapter. Robert Lipelt's solid contribution covers sources (again, grouped by category) for the history of forests and forestry in Galicia, which possessed significant timber reserves. It turns out there is much less information about the period before the mid-19th century, when forest cover began to recede significantly.

Several chapters deal with case studies, such as Paweł Franczak's on epidemics in the highland region of Babia Góra, during the mid-century conclusion of the Little Ice Age, in which he put parish registers to good use. Klemens Kap

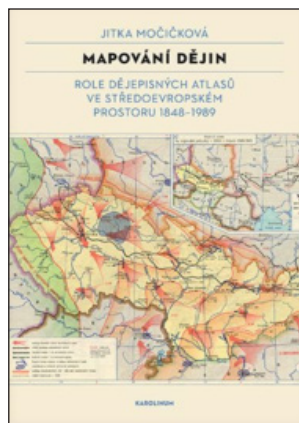
analyzes transregional trade statistics for the entirety of Galicia's existence to explain how the region was peripheralized. Roman Masyk has written an interesting history of the gasification of cities in Eastern Galicia, from the mid-19th century to the 1930s, demonstrating how the region's abundant natural gas was long undervalued. A final chapter seems not entirely to fit a book focusing on Galicia: Andrzej Przeglasiński's study of the landed gentry in the Kingdom of Poland in the twenty years from 1864 to 1884. While the post-emancipation transition could be instructive for students of the parallel (if somewhat earlier) phenomenon in Galicia, the source base reflects a different political entity and reality.

All told, this book provides an exemplary source base for the study of spatially conditioned aspects of Galician history. It should be on the reading list of scholars and graduate students interested in either Galicia or geohistory, as it opens up venues for future research. This researcher learned a good deal from the book. Kudos to the "Seminar on the Geohistory of Galicia (1772–1918) Research Platform" that produced this work; one hopes for further fruitful international and interdisciplinary projects like this in the field. ■

Patrice M. Dabrowski
(Boston, MA)

**Jitka Močičková: Mapování dějin. Role dějepisných atlasů ve
středoevropském prostoru 1848–1989**, Univerzita Karlova, Nakladatelství
Karolinum, Praha 2024, ss. 340, ilustracje

Książka czeskiej badaczki, pracownicy Instytutu Historii Czeskiej Akademii Nauk, jest rozwinięciem jej pracy doktorskiej,

obronionej na Uniwersytecie Karola w Pradze w 2022 r. Ta proveniencja odciska piętno na charakterze pracy. Jest to dzieło bardzo solidne, oparte na szerokiej literaturze przedmiotu, wyczerpująco i konsekwentnie opisujące obrany temat, czyli półtora wieku obecności atlasów historycznych na ziemiach czeskich. Jasno poprowadzony, chronologiczny wywód analizuje atlas po atlasie, stawiając za każdym razem podobne pytania badawcze, a także wnika w techniki kartograficzne. Zrozumieniu ewolucji metodologicznej sprzyja obszerny wybór reprodukcji historycznych map, zamieszczony pod koniec książki. Wszystko to są niewątpliwe zalety podejścia, którego jedyną wadą wydaje się być pewien schematyzm. Zdarzają się w tej książce miejsca, gdzie Autorka dostrzega potencjalnie ciekawe konteksty, których tropem mogłaby pójść, odchodząc od głównego nurtu narracji. Nigdy jednak nie opuszcza obranej drogi, trzymając się przyjętego schematu.

Pracę otwiera wstęp, zawierający wprowadzenie metodologiczne do historii kartografii, charakterystykę stanu badań oraz krótki zarys początków map historycznych w Europie. Następne trzy rozdziały obejmują okresy wyznaczone przez wydarzenia polityczne najwyższej rangi: utworzenie niepodległej Czechosłowacji w 1918 r., komunistyczny pucz w 1948 oraz uwiąd systemu w 1989. Pracę zamyka podsumowanie, reprodukcje map, spisy atlasów, bibliografie i indeksy. Każdy z rozdziałów chronologicznych ma podobny układ. Otwiera je zarys rozwoju kartografii historycznej w Europie Środkowej, co w praktyce oznacza Austrię, Niemcy, Polskę i Węgry (te ostatnie w najmniejszym stopniu). Potem w kolejności chronologicznej następuje opis atlasów funkcjonujących na czeskim bądź czechosłowackim rynku wydawniczym, ze szczególnym uwzględnieniem publikacji używanych w szkołach. W podsumowaniu rozdziału Autorka charakteryzuje dominujące cechy atlasów w danym okresie, zwracając szczególną uwagę na terytorialny i czasowy zakres map.

Jaka historia czeskich atlasów wylania się z tej książki? Po pierwsze inkluzywna. Decyzja Autorki, żeby uwzględnić atlasy publikowane na ziemiach czeskich i w Czechosłowacji bez względu na język opisów i proveniencję znalazła uzasadnienie merytoryczne, zwłaszcza we fragmentach książki poświęconych wiekowi XIX. Dzieła kartograficzne miały wówczas charakter transnarodowy, rutynowo przystosowywano niemieckojęzyczne mapy do użytku czeskich czytelników. Tej elastyczności wyraźnie sprzyjał charakter wczesnych atlasów historycznych, w których starożytność zajmowała najwięcej miejsca,

a mapy poświęcone późniejszym dziejom były nieliczne. Zdarzało się przy tym, że czescy wydawcy swobodnie podchodzili do kwestii autorskich, kopiując niemieckie i austriackie mapy i zachowując ten fakt dla siebie. Stąd, jak przekonująco dowodzi Autorka, rewersem inkluzywności starszej czeskiej kartografii historycznej była wtórność. Na rynku dominowały przekłady i kompilacje dzieł obcych, a pierwsze samodzielne próby czeskich autorów rzadko spotykały się z uznaniem fachowców. Prace nowatorskie pojawiały się na uboczu głównego nurtu: w dziełach akademickich (historycznych i archeologicznych) albo – w XIX w. – w atlasach dziejów biblijnych, w kolejnym zaś stuleciu w atlasach popularnych, przeznaczonych dla szerokiego kręgu zainteresowanych czytelników, a nie do nauki szkolnej.

Druga charakterystyczna cecha czeskich atlasów to kontynuacja. Co może dziwić, przełom 1918 r. nie odcisnął wyraźniejszego piętna na kartografii historycznej. W szkołach i na rynku wydawniczym dominowały atlasy proveniencji austriackiej, dostosowane do użytku czechosłowackich czytelników. Typowym przykładem takiej mimikry było dodanie map przedstawiających szlak bojowy legionów czechosłowackich na Syberii. Kontynuacja wzorów austriackich wyrażała się także w niemal zupełnym ignorowaniu Słowacji i Rusi Podkarpackiej, czyli regionów Republiki, które przed rokiem 1919 wchodziły w skład Węgier. Dopiero w czasie drugiej wojny światowej w Bratysławie opublikowano atlas historyczny Słowacji, skądinąd – jak zauważa Autorka – stosunkowo nowoczesny pod względem metodologicznym.

Trzecia cecha historycznych atlasów ziem czeskich wydaje się zaskakująca. Mogłoby się wydawać, że publikacje zajmujące miejsce na styku dwóch dyscyplin szczególnie podatnych na nacjonalizm staną się wehikułami ideologii ruchów narodowych i/albo państwa. Niektóre przykłady z krajów ościennych – choćby Atlas Eugeniusza

Romera – wskazują, jak duży potencjał mobilizacyjny i perswazyjny tkwi w mapie historycznej. Tymczasem ładunek emocjonalny czeskiej kartografii historycznej okazuje się niewielki. Książka nie przynosi informacji o konfliktach z niemieckimi kartografami w okresie międzywojennym i – mając na uwadze solidność recenzowanego opracowania – należy przypuszczać, że do takich starć po prostu nie dochodziło. Czechosłowakizm, czyli oficjalna ideologia niepodległego państwa, nie odcisnął na atlasach właściwie żadnego piętna. Co więcej, Autorka kilkakrotnie podkreśla, że najtrudniej przychodziło jej uzyskanie jakichkolwiek informacji o recepcji atlasów historycznych, szczególnie tych wykorzystywanych w szkołach. Uczniowie najwyraźniej nie skarżyli się na indoktrynację za pomocą map historycznych, a czescy i niemieccy nauczyciele nie toczyli o nie poważniejszych sporów. Konflikt narodowościowy, który na ziemiach czeskich w jakimś stopniu obejmował prawie wszystkie sfery życia, atlasy właściwie ominął.

Tym większym przełomem okazał się rok 1948, kiedy wraz z przejściem władzy przez partię komunistyczną doszło do fundamentalnej zmiany programów nauczania, a w następstwie także atlasów historycznych. Sowietyzacja zbiegła się wówczas z przełomem metodologicznym w kartografii, któremu Autorka poświęca sporo uwagi. Dowiadujemy się nie tylko o mapach i całych atlasach poświęconych dziejom ruchu robotniczego (o tym ostatnim dziele Autorka pisała już wcześniej, co odbija się na wyjątkowej szczegółowości wywodu), ale także o wzbogaceniu języka kartografii, śmielszym wykorzystaniu symboli oraz o inspiracjach i współpracy z kartografami z innych państw bloku wschodniego (przede wszystkim NRD). Autorka patrzy na twórczość kartograficzną z lat komunizmu bez zacietrzewienia. Dostrzega zarówno jej tendencyjność, jak i techniczne osiągnięcia. Słusznie, ponieważ czechosłowackie atlasy publikowane

od lat sześćdziesiątych stały na wyższym poziomie niż kiedykolwiek przedtem. Wzbogacił się nie tylko język kartografii, ale przede wszystkim jej zakres tematyczny. Uczniowie i amatorzy uzyskali dostęp do map ilustrujących zjawiska gospodarcze, kulturalne, infrastrukturalne, archeologiczne i inne. Ten rozwój dostrzegli wreszcie recenzenci, także z „burżuazyjnego” Zachodu, chwaliąc czeskosłowackie publikacje za oryginalność i pomysłowość, czyli cechy, których ewidentnie brakowało czeskim atlasom przed 1948 r. Niektóre przedsięwzięcia kartograficzne schyłkowego komunizmu znalazły kontynuację po 1989 r. Dobrym przykładem jest zaktualizowany *Archeologický atlas pravěké Evropy* (Praha 2007). Jednocześnie Autorka dostrzega nowe prądy w czeskiej kartografii historycznej ostatnich dziesięcioleci, już po upadku komunizmu, przede wszystkim dynamiczny rozwój kartografii regionalnej.

Książka Jitki Močičkové to bardzo solidna i klarowna historia subdyscypliny dwóch spokrewnionych nauk: geografii i historii. Dzięki kompetencji Autorki

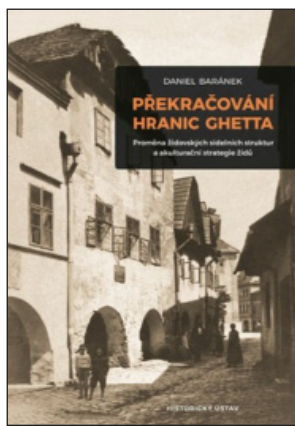
praca będzie cenną pomocą zarówno w pracy geografa, jak i historyka nauki. Z nieco szerszej perspektywy ciekawe wydają się obserwacje Autorki dotyczące cezury wewnętrznych książek. Fakt, że atlasy historyczne niepodległej Czechosłowacji tak nieznacznie różniły się od atlasów austriackich, to kolejna ilustracja siły powiązań między monarchią habsburską a jej demokratyczną następczynią. To część szerszego trendu, widocznego w wielu dziedzinach w tym szczególnie w historii nauki¹. Tym wyraźniej zarysowuje się przełomowa rola powojennej sowietyzacji, która również w dziedzinie kartografii historycznej zbiegła się z przemianami modernizacyjnymi. Autorka potrafi znaleźć właściwy ton narracji o nauce programowo zaangażowanej w politykę. Dostrzegając, niekiedy nieoczywiste, manipulacje kartografii historycznej sprzed 1989 r., docenia realny postęp w technice przygotowania i przede wszystkim w konceptualizacji map. ■

Maciej Górny
(Warszawa)

¹ Zob. J. Surman, *Universities in Imperial Austria, 1848–1918. A Social History of Multilingual Space*, West Lafayette 2018.

Daniel Baránek: Překračování hranic ghetta: proměna židovských sídelních struktur a akulturační strategie židů [Crossing the Ghetto Borders. The Transformation of Jewish Settlement Structures and the Acculturation Strategies of Jews], Historický ústav, Praha, 2023, 167 pp., ill.

This book by Daniel Baránek presents a socio-historical analysis of Jewish-non-Jewish relations in the Bohemian lands between 1848 and 1921. The Author argues against

the prevailing historiographical focus on conflict, particularly antisemitism, and critiques the oversimplified “assimilation narrative” that often frames Jewish history. The research’s primary objective is to illuminate the more subtle, “non-eventful” aspects of daily life and gradual social change by examining the complex interactions between Jewish and non-Jewish populations. To achieve this, the Author undertakes a comparative micro-historical study of four towns with traditional Jewish ghettos: Boskovice, Hranice, Kolín, and Loštice. His analysis is structured along two principal axes. The first dimension, spatial, tracks the physical migration of Jewish populations out of the former ghettos into Christian parts of towns, leading to analyses of settlement patterns. The second dimension, sociocultural, enables investigation of the various acculturation strategies employed by Jews across spheres

such as social clubs, politics, religion, and education.

Baránek’s research offers a sophisticated mixed-methods approach, combining quantitative analysis of census data with cartographic visualization and a qualitative theoretical framework to interpret social behaviors.

What strengths and scholarly contributions can the monograph bring to readers? Thanks to its methodological rigor, theoretical sophistication, and significant historiographical interventions, I divided the book’s strengths into four main gains:

1) Innovative Methodological Approach

The research design is a major strength. The Author combines a comparative micro-study with advanced cartographic analysis, providing a novel way to visualize and understand historical demographic shifts. The Author’s use of hexagonal grid maps is particularly innovative. Unlike traditional maps that color entire houses, this method normalizes for building size. It offers a more precise, more accurate representation of population density, avoiding optical distortions, which is a powerful tool for spatial history. The research successfully integrates disparate sources – census records, historical maps, and city directories – into a coherent analytical pipeline, leveraging modern tools, such as RDF databases and OpenHistoricalMap.

2) Transparency and Rigor in Data Handling

The Author demonstrates exceptional academic integrity by openly acknowledging and systematically addressing the limitations of the historical source

material. The study forthrightly states that many census records are missing, especially for Boskovice and Kolín. Instead of ignoring this gap, the Author develops a mathematical model based on linear interpolation and approximation to estimate the missing population data for the cartograms. Crucially, the Author tests the model's reliability by running simulations on complete datasets to calculate its margin of error. This transparency builds significant confidence in the study's conclusions, even those based on modelled data.

3) Robust Theoretical Framework

Baránek's study moves beyond simplistic binaries like "assimilation" versus "orthodoxy". It employs John W. Berry's model of acculturation strategies (integration, assimilation, segregation, marginalization) as its core analytical tool. This framework allows for a much more nuanced understanding of Jewish past behavior. It demonstrates that individuals and groups could adopt different strategies in different social contexts – for instance, pursuing integration in civic society while choosing voluntary segregation in education to preserve cultural identity. This dismantles the flawed "assimilation narrative" by showing that actual assimilation was extremely rare.

4) Significant Historiographical Intervention

Baránek's findings directly challenge long-held assumptions in Czech-Jewish history. His research compellingly argues that economic factors, not anti-semitism, were the primary drivers of Jewish migration patterns. The decline in Jewish populations in these towns was not due to increased emigration driven by persecution, but to a decrease in immigration from outside as the towns became economically stagnant. The Author finds no evidence that antisemitic campaigns directly caused

emigration. The study posits that the key variable for successful Jewish integration was not the absence of anti-semitism, but the presence of a liberal faction within the non-Jewish society that provided a welcoming counterpart.

While the Author's handling of the research challenges is exemplary, the study is nonetheless constrained by certain inherent limitations stemming from the source material and the project's scope, which this review must discuss. The first is data incompleteness and too faithful reliance on modelling.

The study's most significant weakness is the fragmentary nature of its primary dataset. In two of the four case studies, Boskovice and Kolín, the Author was only able to locate 45% and 65% of the expected Jewish census records, respectively. While the mathematical modelling used to fill these gaps is rigorous, conclusions for these towns inevitably rest on a foundation that is partially estimated rather than entirely empirical. This introduces a degree of uncertainty that cannot be wholly eliminated. The census records themselves were not always filled out consistently, with frequent omissions of key data points, such as date of birth or length of stay in the municipality. This complicates the reconstruction of population groups, particularly for earlier census years.

The second problem is limited generalizability. The Author is correct to caution that the findings from this four-town study cannot be automatically applied to all Jewish communities in the Bohemian land. The research focuses on four "traditional" communities from a pool of over 200 in Bohemia and 52 in Moravia. These towns were selected explicitly for data availability and to represent specific town sizes, but they may not be representative of the broader experience, especially when compared to newly established communities in major industrial cities like Brno or Ostrava.

The study deliberately focuses on smaller towns with pre-existing ghettos, excluding the large, dynamic communities that formed in major cities post-emancipation. The socio-spatial dynamics in a city like Prague or Brno were likely very different, limiting the applicability of these findings to the entire Jewish population.

The third problem I identify is the inherent constraints of census data. The decennial nature of the census records presents an unavoidable analytical challenge. As the Author notes, the ten-year gap between censuses can mask significant mobility. A person classified as a “settler” (present in the same town in two consecutive censuses) may have moved away and returned in the intervening years. This flattens a potentially dynamic reality into a static picture and may underrepresent the true extent of population churn.

Despite the inherent limitations imposed by the available historical sources, *Crossing the Ghetto Borders* is a methodologically sophisticated and intellectually compelling work of social history. The Author’s innovative use of cartographic analysis, transparent handling of incomplete

data, and application of a robust theoretical framework set a high standard for the field.

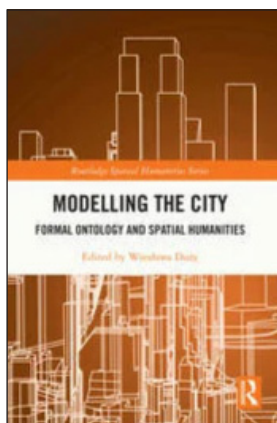
The study’s strengths – particularly its rigorous challenge to the narratives surrounding antisemitism and assimilation – far outweigh its weaknesses. By demonstrating that economic opportunity and the presence of liberal allies were more decisive for Jewish migration and integration than persecution, the research makes a transformative contribution to the historiography of Jewish life in Central Europe. The limitations identified are not failures of the researcher, but rather honest acknowledgements of the challenges of working with fragmentary historical data.

This research is a valuable and insightful analysis that successfully advances the scholarly conversation, providing both a new model for conducting socio-spatial history and a more nuanced understanding of the complex realities of Jewish life after the fall of the ghetto walls. ■

Táňa Klementová
(Luxembourg)

Modelling the City. Formal Ontology and Spatial Humanities,
edited by Wiesława Duży, Routledge, London, 2024, 215 pp.

Cities have been the most complex spatial form of habitation throughout human history. Several disciplines have invested considerable effort in understanding and

explaining this complexity, employing a variety of approaches and methods, as exemplified by the volume reviewed here. Besides history, geography, and historical geography, various branches of theoretical and practical digital humanities feature prominently with brand-new, cutting-edge approaches. However, for readers with a general interest in urban history or spatial humanities but without specific training in data management and cognitive engineering, the entry threshold appears relatively high. Familiarity with the term “formal domain ontology” is taken for granted from the very first paragraph of the Introduction. The reader has to wait until page 176, or instead start reading there, to get a concise summary of what ontologies are useful for: first, “for a structured analysis of the source content [of historical maps]”; second, “used as a controlled dictionary of terms which allows to annotate maps” and third, “in standardizing research using (spatial) databases”.

These advantages indeed make it worth cracking the hard nut, as they facilitate comparative research – a key element of urban history that aims to transcend the level of anecdotal local inquiries.

The studies collected in this concise and visually pleasing volume (or, for most users, the open-access PDF file at <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/93622>) stem from several research traditions. The most instrumental in the creation of the book was the Historical Ontology of Urban Space (HOUSE) project hosted by the Tadeusz Manteufel Institute of History of the Polish Academy of Sciences (IH PAN) between 2020 and 2022, in collaboration with eight further research institutes and universities from Central and Western Europe listed on the project’s homepage (<https://urbanonto.ihpan.edu.pl/about-project/>). Besides the Introduction written by Wiesława Duży, the editor and the PI of the project, Chapters 6, 7, and 8 derive directly from HOUSE. As their website and partly the book’s Introduction explain, the underlying aim was to understand the changes in the spatial structure of cities, particularly Warsaw, from the sixteenth to the early twentieth century. Although not discussed in detail (a missed opportunity for an international readership), the history of Warsaw, rising from a small country town to the capital of the Polish-Lithuanian Commonwealth and then becoming a seat of governance under the partitions of Poland, warrants a detailed investigation of the inevitably changing urban fabric.

The topography of Warsaw is indeed a red thread in the HOUSE-related chapters. To get an overview, the best way may be to start with Chapter 8 by Katarzyna Słomska-Przech and Keith Lilley,

'Exploring urban ontologies through historic town maps', from where the above-quoted definition of ontology is also taken. This chapter highlights the challenging source situation by analysing the Lindley family's 1:2500-scale plan (1897–1901) of Warsaw in comparison with the Ordnance Survey map of Coventry of the same scale and age. The Warsaw map (see also: <https://atlasfontium.pl/lindleys-map-of-warsaw/>) was commissioned by the Russian authorities and executed with a high level of accuracy but without a legend. Reconstructing the legend by identifying a set of typical features offers a particularly illuminating case for the application of the ontology-based method. Further details of the HOUSE methodology for building the formal domain, the Historical Ontology of Urban Spaces, are discussed in Chapter 7 by Słomska-Przech and Duży, with a strong emphasis on potential problems encountered during validation and verification. It also refers to two further systems, the OntoHGIS ontology – a domain ontology collecting information on historical administrative units (developed jointly by the Humanities Research Data Lab at the John Paul II Catholic University of Lublin and IH PAN), as well as the Polish Database of Topographic Objects (BDOT), developed a few years before HOUSE by Główny Urząd Geodezji i Kartografii (GUGiK – the Head Office of Geodesy and Cartography) in cooperation with the Voivodeship Marshals (regional authorities), as the basis of this new ontology that focuses on historic urban spaces. This advanced methodological discussion presupposes user-level knowledge of all three systems, or the continuous consultation of online resources created by them. The third article in this imagined "HOUSE cluster", Chapter 6 on "Uncertain information and spatial objects. Examples from works on the HOUSE project and the European Historic Towns Atlas series" is again more

accessible to a general readership. Its authors, Anna-Lena Schuhmacher, Daniel Stracke, and Michał Słomski, address three types of uncertainties, those of location, dating, and function, which cause problems when creating reconstructed maps of historical urban development. With plenty of examples drawn from their work on the Urban HomeBase, a database of objects featured on historic maps of Warsaw, and the meanwhile published Historic Towns Atlas of Magdeburg, respectively, they argue for "viable solutions to represent and work with uncertainty instead of eliminating and ignoring it". This attitude can be instructive for historical studies, well beyond the projects mentioned. Another merit of the article is the integration of the European Historic Towns Atlas project, a cartographic project which has produced more than 600 atlases of European towns over the past 55 years, into this new methodological framework.¹

Chapter 9 offers a welcome practical application of the ontological method to map out "Changes in spatial development of Lviv from the second half of the eighteenth century to the present day". It is much appreciated that this advanced, clear, and well-argued article has developed from a BA thesis by Marta Demchyna, who, together with her two supervisors, Katarzyna Słomska-Przech and Tomasz Panecki, undertook the analysis of four historical maps of Lviv from 1766, 1844/1855, 1918, and the modern Open Street Map. She dissected these along ontological classes into a database and reassembled the features into a series of consistently designed maps of spatial development, which allow both quantitative and qualitative comparisons. Hopefully, a similar discussion of Warsaw's development with proper historical contextualization will soon follow from the HOUSE team. The good

¹ <https://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/en/portal/staedteatlanten> (accessed: 13 Nov. 2025).

news for readers interested in these issues is that HOUSe was extended in a new reuse within a Polish-German collaborative follow-up project, “Historical survey maps and the comparative study of the functionality and morphology of urban space. Standardisation – Digital processing – Research” (HiSMaComp, <https://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/en/Forschung/einzelprojekte-laufend/HiSMaComp.html>).

Chapters 1 and 2 offer a broader theoretical framework for the HOUSe project and, to some extent, to the other studies in the volume at two different ends of the scale. Chapter 1 by Øyvind Eide on “Modelling as a bridge between maps, spatial concepts, and the territory” operates with broad generalisations about how maps as media products model complex realities, discussing four primary modalities of this process: the material, the sensorial, the spatiotemporal, and the semiotic. Other works of the author referenced in several articles of the volume expand on the complex philosophical and conceptual mindset beyond the deceptively simple formulations of the present article. Conversely, Chapter 2 by Francesco Beretta, “An ontology of geographical places and their spatio-temporal, social evolution in the context of an ecosystem of CIDOC CRM extensions for humanities and social sciences (SDHSS)” offers a framework for the experts in an elegant sermon to the already converted. The uninitiated, consulting the <https://cidoc-crm.org/> website for a foothold, will find it surprising to discover that this modelling framework was initially developed as a “theoretical and practical tool for information integration in the field of cultural heritage”, CIDOC being the International Committee for Documentation of the International Council for Museums (ICOM). While appreciating the effort to develop an interoperable system that various disciplines can utilise, this reviewer is somewhat sceptic

whether such a system, even with its extensions, can ever describe the complex social lives of historical communities in space and time.

Chapters 3, 4, and 5, inserted into this framework, take the reader to different shores and showcase different methodologies of using urban space and its representations as historical sources. Chapters 3 and 4 are based on papers presented at the final conference of HOUSe in Münster in September 2022; additionally, Chapters 4 and 5 are embedded in Polish urban history. Humphrey Southall and Paula Aucott in “Identifying key features within the urban landscapes of England and Wales circa 1900” intend to offer “an alternative starting point for categorising urban features” by laboriously processing all written information included on the map sheets of the Second edition of the 1:10650 series of the Ordnance Survey of Great Britain. The identification and quantification of various categories of features, thoroughfares, buildings, and land cover is interpreted by the authors as a form of “implicit ontology”, contrasted with the reference to explicit categories used by HOUSe. The reliance on the historical maps as representations of typical and repetitive elements of urban topography by both approaches, however, works as a common denominator between the two enterprises. Chapter 4, “Narrating Szczecin. Creation of urban authenticity through touristic city trails” by Tabitha Redepinning, is only indirectly related to the main thrust of the volume through the use of various maps in the guidebooks from c. 1900 to the 1980s, analysed by the author. Contrary to the full coverage of generic information displayed on the historical maps, the city trails were intended to show a linear narrative to a set of historically changing audiences, the tourists visiting the town. Finally, Chapter 5, “The change of street names in Poznań and Gdynia in the nineteenth and twentieth centuries” by Grigori Chlesberg, shows the

politicised nature of naming streets, and indeed, entire settlements. His examples, taken from Poland, could be endlessly expanded to other countries and settlements of Central and Eastern Europe. While the changing names certainly create practical problems for historical gazetteers, the author also points to the unstable identity they engender, a concept that the ontological approach can hardly grasp.

As it transpires from the order of this overview, the tripartite division of the book into “Media, sources, data model”; “Investigating urban space” and “Mapping objects in urban space” did not convince this reviewer. While each chapter has its merits, arguments, and conclusions, they speak to different audiences. Fortunately, with the book’s open access, readers can freely choose which chapter to engage with. Whereas the book as a whole does not appear entirely consistent, the chapters still raise several general epistemological questions regarding the level of abstraction applied by the maps and their later

interpreters. Almost all the contributions oscillate between searching for more general categories beyond the particular, which is the basic purpose of ontologies, and seeking the specific manifestations beyond the general classifications, whether “greenery/green spaces” or “buildings with special uses”. An even broader general issue is how far researchers should aim to create a one-size-fits-all ontology of urban spaces and their uses across various geographies and historic periods, or adjust the categories to the needs of the given research project while keeping comparability in mind. Technological advances, also within the field of digital and spatial humanities, combined with the increasingly globalized approaches in urban history, will undoubtedly keep this question on the agenda and acknowledge the contribution of this volume to the debate. ■

Katalin Szende
(CEU, Vienna/Budapest)